

Kur'an'ın üstünlüğünü anlayacak kabiliyetle donatılmış bir kişinin -Velîd b. Mugirebile bile ve kibirlenerek gerçeğe sırt çevirmesi ve Kur'an için, "Sihir türünden bir beşer sözüdür" demesi sorgulayıcı bir üslûpla ifade edilir (74/11-25; krş. Taberî, XXIX, 190-197). Hz. Peygamber'in Mekke döneminde örneklerine çok rastlanan büyülenme tepkilerinden birini de nübüvvetin onuncu yılında gerçekleşen Tâif Seferi'nde Benî Sakif'in Resûlullah'a gösterdiği davranış teşkil eder. Resûl-i Ekrem'in Mekke'ye dönüşü sırasında yaptığı niyazın muhtevasına güçlüğünün zayıf ezme teşebbüsünün yansımaları hâkimdir: "Allahım! Gücümün yetersizliğini, çaresizliğimi ve insanlar yanında ehemmiyetsiz telakki edilmişimi sana arz ediyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Zayıfların rabbi sensin, benim rabbim sensin!" (İbn Hişâm, I, 420). Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettikten sonra Mekke'de kalıp müstekbir müşriklere alaylı tavırları ve eziyetlerine mâruz kalan müminlerin acıklı halini unutmamış, namazlarda rükû ve secdenin arasında zaman zaman ismen bazı sahâbileri de anarak şöyle dua etmiştir: "Allahım! Velîd b. Velîd'i, Seleme b. Hişâm'ı ve Ayyâş b. Ebû Rebîa ile Mekke'deki diğer müstaz'af müminleri kurtar!" (Buhârî, "Tefsîr", 4/21, "Ezân", 128; Müslim, "Mesâcid", 294-295; krş. İbnü'l-Esîr, II, 435-436; IV, 320-321; V, 454-455). Medine döneminde istikbâr, yerine göre ikiyüzlülüğe dayanan bağlılık gösterisi, yerine göre içten gelen bir itiş ve kibirle Resûlullah'tan kaçış şeklinde gerçekleşmiştir (el-Münâfikûn 63/1, 5).

Kur'an-ı Kerim ile sünnetin beyanlarının yanı sıra ahlâk âlimleri ile tasavvuf ehlinin kanaatine göre özellikle aşâğılık kompleksinin ters yansımalarından oluşan kibir kişiyi dıştan gelecek uyarılara kapalı hale getirir ve onu kendi dar alanlı dünyasında hapseder. Kur'an'da, dünyada haksız yere bôbürlenelerin gerçekleri görseler bile inanmayacakları, hedefe ulaştırana yola değil azgınlık yoluna girecekleri ifade edilir; böylelerinin gerçek vasıflarının Allah'ın âyetlerini yalanlamak ve umursamazlık içinde bulunmaktan ibaret olduğu belirtilir (el-A'râf 7/146). Müstekbirin en kötü davranışı Allah'ın varlığını, birliğini, yüceliğini, bütünüyle evrene hâkimiyetini kabul etmemesidir. Hz. Peygamber'in, kalbinde zerre kadar kibir bulunan kişinin cennete giremeyeceği şeklindeki beyanında yer alan kibir de bu anlamdadır. Nitekim, "İnsan elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını arzu eder, bu da kibirden sayılır mı?" sorusuna Resulullah, "Hayır, kibir gerçeği

gerçek olarak görmemek, benimsemek ve insanları gerçeği kabul ettikleri için hakir görmektir" şeklinde cevap vermiştir (Müslim, "İmân", 147-149; Ebû Dâvûd, "Libâs", 26; İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, "btr", "gmt", "kbr" md.leri; Lisânü'l-'Arab, "kbr" md.). Kur'an'da dünya hayatında beden, servet ve itibar açısından güçlü olanlarla zayıf konumunda bulunanların âhrette birbiriyle tartışacaklarına ve zayıfların güçlüleri kendilerini yoldan çıkarmakla suçlayacaklarına da temas edilir, fakat bunun kendilerine bir şey sağlamayacağı belirtilir (İbrâhîm 14/21; Sebe' 34/31-33; el-Mü'min 40/47-48).

Naslarda güçlü için kullanılan müstekbir ve zayıf için kullanılan müstaz'af kelimelerinin başındaki "sîn" harfi kelimelerin gerçekte kuvvet ve zaaf ifade etmediğini göstermektedir. Müstekbir "kendini güçlü ve üstün gören", müstaz'af ise başkalarınınca "zayıf sayılan" demektir. Gerçekte güçlü olan ise hakkı benimseyip temsil eden, gerçekte zayıf olan da bâtili tercih endir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kbr", "za'f" md.leri; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "btr", "gmt", "kbr" md.leri; Lisânü'l-'Arab, "kbr", "za'f" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "kbr", "za'f" md.leri; Buhârî, "Tefsîr", 4/21, "Ezân", 128; Müslim, "İmân", 147-149, 231, "Mesâcid", 294-295; Ebû Dâvûd, "Libâs", 26; Tirmizî, "Tefsîr", 83/1; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 419-420; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sidki Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXIX, 190-197; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), II, 435-436; IV, 320-321; V, 454-455.

BEKİR TOPALOĞLU

MÜSTEKFÎ-BİLLÂH

(المستكفي بالله)

Ebû'l-Kâsım Abdullah el-Müstekfî-Billâh b. Alî el-Müktefî-Billâh b. Ahmed el-Mu'tazid-Billâh el-Abbâsî (ö. 338/949)

Abbâsî halifesi (944-946).

13 Safer 296'da (11 Kasım 908) doğdu. Babası Halife Müktefî-Billâh, annesi Rum asıllı bir câriyedir. Halife Müttaki-Lillâh'ın, Türk asıllı kumandan Emîrülümerâ Tüzün el-Muzaffer tarafından hal'edilip gözlerine mil çekilmesinin ardından halife ilân edildi (3 Safer 333 / 25 Eylül 944). Biat merasimine Tüzün'le beraber diğer kumandanlar, Hâşimîler ve Kadî Ebû'l-Hasan Muhammed b. Hüseyin b. Ebû'ş-Şevârib de katıldı. Kısa bir süre sonra Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ali es-Sâmîrî vezir tayin edildi. An-

cak gerçekte iktidar Türk kumandanlarının, özellikle de Emîrülümerâ Tüzün ile İbn Şîrzâd'ın elindeydi. Halife ve vezirin hiçbir nüfuzu yoktu.

Müstekfî-Billâh'ın halifeliliğinin ilk yılında meydana gelen karışıklıklar sebebiyle Bağdat'ta ekonomik sıkıntı baş gösterdi ve halk şehri terketmeye başladı. Bağdat'ı tehdit etmekte olan Büveyhîler ilk fırsatı şehri işgal etmeye hazırlanıyorlardı. Bu sırada Emîrülümerâ Tüzün 3 Muharrem 334'te (15 Ağustos 945) vefat etti ve yerine İbn Şîrzâd tayin edildi. Cemâziyelevvel 334'te (Aralık 945) Büveyhî Hükümdarı Ahmed Bağdat'a girdi. Halife Müstekfî kendisini emîrülümerâ tayin edip Muizzüddeve unvanıyla birlikte gerdanlık, bilezik, sancak ve diğer saltanat âlâmetlerini verdi. Bastırdığı dinar ve dirhemlerde Muizzüddeve'nin kardeşlerine de unvanlar tevcih etti. Deylemli askerler halkın evlerine girip yerleşirken Türk askerleri Bağdat'ı terk ederek Hamdânîler'den Nâsîrüddevle'nin yanına gittiler. Bu tarihten itibaren Büveyhîler Irak'a hâkim oldular.

Muizzüddeve, Halife Müstekfî'nin daveti üzerine Dârülhilâfe'ye gidip düzenlenen törene katıldı. Halifenin kürsüsünün yanına bir kürsü de Muizzüddeve için kuruldu ve oraya oturması istendi. Muizzüddeve halifeye saygı gösterip huzurunda yer öptü. Tören, Hamdânîler'le iş birliği yaptığına inandığı Müstekfî'yi hilâfetten uzaklaştırmak isteyen Muizzüddeve'nin amacına ulaşması için iyi bir fırsat oldu. Deylemli iki nakib halifenin elini öpecek gibi yaparak halifeyi tahtından aşağı indirdiler. Bu sırada karışıklıklar çıktı, her taraf yağmalandı. Halifeyi Muizzüddeve'nin evine götürüp tutuklayan Deylemli askerler halka onun kendi isteğiyle halifelikten çekildiğini bildi-rip yerine Fazl b. Ca'fer'i Mutî-Lillâh lakabıyla halife ilân ettiler (22 Cemâziyelâhir 334 / 29 Ocak 946). Müstekfî'nin 2 Şâban 334'te (9 Mart 946) halifelikten uzaklaştırıldığı da rivayet edilir. Gözlerine mil çekilen Müstekfî-Billâh Rebü'levvel 338'de (Eylül 949) hapisanede öldü. Müstekfî'nin Şîlîler'e sempati duyduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 398-399; a.m.f., *Mürücü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 355-371; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, II, 72-87; Hilâl b. Muhasin es-Sâbî, *Rûsümü dâri'l-hilâfe* (nşr. Mîhâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 94, 131; Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî, *Tekmilâtü Târîhi't-Taberî* (Taberî, *Târîh* [Ebû'l-Fazl], XI içinde), s. 294, 349, 354; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fi târihi'l-hulefâ* (nşr. Kâsim es-Sâmerrâî), Leiden 1973, s. 175-176; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 340-343, 364; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 420-422, 446-451,

MÜSTEKFÎ-BİLLÂH

484; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahrî* (nşr. Muhammed İvaz İbrâhim Bek – Ali el-Cârim Bek), Mısır, ts. (Dârü'l-maârif), s. 257-258; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 111; G. le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, s. 118, 194-195, 231; H. Busse, *Chalif und Grosskönig: Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beirut 1969, bk. İn-deks; K. V. Zettersteen, "Müstekfî", *İA*, VIII, 834; a.mlf., "Müttakî", a.e., VIII, 864; C. E. Bosworth, "al-Mustakfî", *EJ* (İng.), VII, 723-724.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MÜSTEKFÎ-BİLLÂH,
Süleyman b. Ahmed

(المستكفي بالله سليمان بن أحمد)

Ebü'r-Rebî' el-Müstekfî-Billâh Süleymân
b. Ahmed el-Abbâsî
(ö. 740/1340)

Mısır Abbâsî halifesi
(1302-1340).

15 Muharrem 683'te (3 Nisan 1284) Kahire'de doğdu. Gençlik yıllarında kısa bir süre ilimle uğraştı. Babası Hâkim-Biemrillâh'ın ölümü üzerine 20 Cemâziyelevvel 701'de (21 Ocak 1302) halife ilân edildi. Halifelik makamına oturduktan yaklaşık üç ay sonra ülke yönetimiyle ilgili bütün yetkilerini devrettiği Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ile birlikte İlhânlılar'la savaşmak için Suriye'ye gitti ve 4 Ramazan 702'de (22 Nisan 1303) büyük bir zaferin kazanıldığı Şekhab savaşında bulundu.

Yaklaşık yedi yıl Müstekfî ile el-Melikü'n-Nâsır'ın ilişkileri çok iyiydi. Tarihçilerin iki kardeşe benzettiği halife ve sultan birlikte savaş oyunları oynar, gezintiye ve av partilerine çıkarlardı. Ancak Müstekfî'nin, Ke-rek'e çekilerek sultanlığı bıraktığını açıklayan el-Melikü'n-Nâsır'ın yerine Kahire'deki emirler tarafından sultan ilân edilen (23 Şevval 708 / 5 Nisan 1309) II. Baybars el-Çaşnigîr'in hükümdarlığını onaylaması ve ona biat etmesi, tahtını geri almak için tekrar harekete geçen el-Melikü'n-Nâsır ile aralarının açılmasına sebep oldu. el-Melikü'n-Nâsır, 709'da (1309) Mısır'a dönerek üçüncü defa tahta oturduğunda Müstekfî'yi Kal'atü'l-cebel'in bir burcuna hapsedirdi; ancak on beş gün sonra öfkesi geçince serbest bırakarak evine dönmesine izin verdi. 736 yılında (1336) Müstekfî'nin sultanı toplantıya çağırın bir yazısı yüzünden araları tekrar açıldı; ayrıca onun evinde saraydan bazı devlet adamlarının da katıldığı toplantılar yapması sultanın kızgınlığını iyice arttırdı. Bu toplantılara iştirak eden görevlileri çeşitli cezalar çarptıran el-Me-

likü'n-Nâsır halifeyi de ailesiyle birlikte Kal'atü'l-cebel'de tutuklattı ve onun halkla görüşmesini yasakladı. Bazı kadı ve kumandanların araya girmesiyle beş ay sonra serbest bırakılan ve yaklaşık altı ay Menâzirülkebeş'teki evinde oturan Müstekfî, bir vatandaşın hakkında dava açması üzerine sultanı duruşmaya çağırınca onu tekrar öfkelendirdi. Bir süre suskun kalan el-Melikü'n-Nâsır, bu defa Müstekfî'yi aile fertleriyle birlikte Yukarı Mısır'daki Kûs'a sürgüne gönderdi (Zilhicce 737 / Temmuz 1337) ve aralıklarla maaşını azaltarak maddî sıkıntı çekmesine yol açtı. Mısır Abbâsî halifelerinden sürgün cezasına çarptırılmış ilk halife olan Müstekfî, oğlu Sadaka'nın ölümünden kısa bir süre sonra 12 Şâban 740 tarihinde (12 Şubat 1340) ölünceye kadar Kûs'ta kaldı. Ancak hapiste ve sürgünde bulunduğu sıralarda da hutbe onun adına okundu. Bu arada 725 (1325) yılında Delhi Sultanı Muhammed b. Tuğluk kendisinden saltanat tevcihi istemiş, isteği yerine getirilince de ülkesinde hutbeyi onun adına okutmuştur.

Müstekfî fazilet sahibi, cömert ve cesur kişiliğiyle tanınmıştı. Ata binmede ve çeşitli savaş oyunlarında çok mahirdi. İlim ve edebiyata da düşkündü; düzenlediği toplantılarda âlim ve ediplerle tartışmalara girerdi. Otuz dokuz yıla yakın bir süre halifelik yapan Müstekfî, oğlu Ebü'l-Kâsım Ahmed'i Kûs valisinin ve şahitlerin huzurunda veliaht tayin etmişti. Ancak el-Melikü'n-Nâsır bunu dikkate almadı ve dört aylık bir aradan sonra Müstekfî'nin kardeşi Müstemsik-Billâh'ın oğlu İbrâhim b. Muhammed'i Vâsiq-Billâh unvanıyla halifelğe getirdi (740/1340). Ancak el-Melikü'n-Nâsır ölümünden kısa bir süre önce Ebü'l-Kâsım Ahmed'in Hâkim-Biemrillâh unvanıyla tahta çıkmasına izin verdi ve yerine geçen oğlu Sultan Seyfeddin Ebü Bekir el-Mansûr da onu halife ilân etti (741/1341). Daha sonra Mu'tazid-Billâh unvanıyla hilâfet makamına getirilen Ebü Bekir de Müstekfî'nin oğludur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XXIV, 201-202; Zeynüddin İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtaşar fi ahbârî'l-beşer* (nşr. Ahmed Rif'at el-Bedrâvî), Beyrut 1389/1970, II, 465-466; Mûsâ b. Muhammed el-Yûsufî, *Nüzhetü'n-nâzir fi sireti'l-Melikü'n-Nâsır* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1986, s. 362; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 349-350; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 20, 49, 187; İbn Habîb el-Halebî, *Tezki-retü'n-nebih fi eyyâmî'l-Manşûr ve benih* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1976-82, I, 240; II, 297, 315; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-şemîn* (nşr. M. Kemâleddin İzzeddin Ali), Beyrut 1405/1985, I, 231-232; Kalkaşendî, *Me'âşirü'l-inâfe*, II, 132-144; Makrizî, *es-Sülûk*, I, 919; II, 73,

416-417; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 141-144; Bedreddin el-Aynî, *'İkdü'l-cümân* (nşr. Muhammed Emîn), Kahire 1412/1992, IV, 190, 232, 244; Süyûtî, *Hüsnu'l-muḥâḍara*, II, 56-58; a.mlf., *Târîhu'l-hulefâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1389/1969, s. 484-488; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühür*, I/1, s. 410, 422-423, 474-475; Ali Aktan, "Mısır'da Abbâsî Halifeleri", *TTK Bel-leten*, LV/214 (1991), s. 623-626.

İSMAİL YİĞİT

MÜSTE'MEN

(المستامن)

İslâm ülkesine emanla giren
yabancı gayri müslim.

Sözlükte "emin olmak, güvenmek" anlamındaki **emn** (**emân**) kökünden türeyen ve "kendisine eman verilen kimse" mânasına gelen **müste'men** (veya "eman isteyen kimse" anlamındaki müste'min), terim olarak İslâm ülkesine (dârü'lislâm) eman alıp giren yabancı gayri müslimi (harbî) ifade eder. Fıkıh literatüründe bu yaygın anlamı yanında dârülharbe emanla giren müslüman ve zimmî yahut bir dârülharpten diğerine emanla giren harbî için de kullanılan müste'men kelimesinin eş anlamlısı olarak nâdiren **müemmen** de geçer (Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, III, 122; VIII, 6). Kur'an-ı Kerim'de emn kökü ve türevlerine birçok âyette rastlanmakla birlikte müste'men kelimesi yer almamakta, müste'menin hukukî statüsüne dayanak olarak gösterilen âyette (et-Tevbe 9/6) "istecâre" (eman isteme) fiili, bu kişilerin kendilerini güvende hissedecekleri yer için de **me'men** kelimesi geçmektedir. Hadislerde de "eman dilemek ve eman vermek" mânasında "emn" ve "civâr" köklerinin türevleri kullanılmaktadır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "emn", "cvt" md.leri.).

Yer ve zamana bağlı olarak bazı farklı uygulamalar görülse de eman müessesesinin varlığı İslâm öncesi dinlere ve toplumlara kadar gitmektedir. Arap kabileleri arasında da gerek barış ilişkilerinin kurulması gerekse ticarî faaliyetlerin güven içinde yürütülmesi için yerleşmiş bazı teamüller vardı. İslâmî dönemde Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn'in uygulamaları doğrultusunda emanın şekli, tarafları, meydana gelişi, konusu ve kapsamı, sonuçları, eman verme yetkisi gibi hususlarda ayrıntılı bir hukuk doktrini teşekkül etmiştir (bk. CİVÂR; EMAN).

Tarihin ilk çağlarında yabancılar hukuken himayesinden mahrum bulunmakta ve düşmanca muamelelere mâruz kalmak-